

УДК 821.161.2

СВІТЛАНА ПІДОПРИГОРА

svitp@ukr.net

«ЯК НАПИСАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ РОМАН?»: ТЕХНІКА ХУДОЖНЬОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ НА АНГЛОМОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ САЙТАХ

У статті розглядаються дискусійні аспекти осмислення феномену експериментальної прози на англомовних літературних сайтах. Акцентовано, що поняття «експериментальна проза» підлягає звууженню або розширенню, що вказує на неузгодженість та розмаїтість поглядів. Експериментальна проза позиціонується як така, що охоплює постмодерні та модерні твори; співвідноситься з авангардною; визнається жанром масової літератури, однак не ігнорується і її належність до елітарної; проголошується окремою художньою формою. Автори дописів виводять специфіку експериментальної прози із її опозиційності традиції, закладеної Аристотелем, однак все частіше звучить думка, що експериментальна література формує альтернативну традицію.

Ключові слова: експериментальна проза, художній експеримент, художня техніка, реалістична традиція, альтернативна традиція.

Експеримент, як метод художньої творчості обґрунтований у працях натураліста Е. Золя, на початку ХХ століття підлягає художній модифікації та набуває особливої ваги із розвитком авангардизму, модернізму та постмодернізму. Письменники-новатори, репрезентуючи власне оригінальне бачення оточуючого світу та людини в ньому, демонструють радикальне неприйняття міметично-реалістичної традиції, що довгий час вважалася звичною та недоторканою. Художнім експериментаторством вони стверджують свободу творчості, право на мистецьку оригінальність. «Франц Кафка, Джеймс Джойс, Марсель Пруст, Вірджинія Вульф і Самюель Беккет, – наголошує Ч. Гліксберг, – це ті, хто вишов за межі натуралістичного методу характеристики персонажів, в якому наголос робився на оточенні, спадковості й економічних умовах, і запровадив такий метод, що правдиво відтворював внутрішній всесвіт існування, психодраму особистості, прояви несвідомого [...] вони розірвали стару бутафорію сюжетної побудови й підірвали стару віру в незмінну, цілісну особистість» [8, 129]. На думку Ч. Гліксберга, експериментальне моделювання художнього світу знайшло продовження в творах французьких новороманістів (А. Роб-Грійє, Н. Саррот, М. Бютор), до постмодерних експериментальних романів він зараховує твори американських письменників Т. Пінчона та Д. Бартелма.

На відмінність художньої літератури ХХ століття від літератури попередніх епох звернув увагу Ф. Стевік, уклавши 1971 р. антологію експериментальної прози (Anti-Story: An Anthology of Experimental Fiction / by Philip Stevick (Editor), – Free Press, 1971. – 319 p.). Зазначимо, що термін «експериментальна література» («experimental fiction», «experimental literature») вживається як синонімічний терміну «експериментальна проза» («experimental prose»), оскільки йдеться про прозові твори – новели, оповідання, романи. Ф. Стевік акцентує на тому, що в художній літературі утверджується антиоповідність, література прагне «познайомити нас із досвідом, до якого традиційне мистецтво не підготувало» [1, 13].

Про назрілу потребу осмислення феномену експериментальної літератури свідчить поява в 2015 р. довідника «The Routledge Companion to Experimental Literature», що складається з трьох частин: історичний авангард; експеримент сьогодні: друкована книга; експеримент сьогодні: поза сторінкою. У довіднику експериментальне поле художньої літератури представлено як надзвичайно широке, що охоплює творчі знахідки представників різних напрямів (авангард, модернізм, постмодернізм, пост-постмодернізм), випробовує мистецтво слова поза межами друкованої продукції (цифрова література, літературні комп'ютерні ігри, інтерактивна література) [13].

Варто зазначити, що сучасне розуміння експериментальних прозових творів, котре відбувається в контексті активного розвитку масової культури, постмодерністських тенденцій, потребує окремої розмови. Р. Сукенік в 1972 р. зазначав, що ««Експериментальний роман» вже не є більше експериментальним. Експеримент досяг успіху і зараз ми маємо велику, ґрунтовну, складну, альтернативну традицію для художньої літератури, далеку від задушливої агарофобної концепції роману 1950-х рр., що представляє величезну кількість варіантів» [12]. Говорячи про літературу початку XXI століття, І. Калус наголошує, що «там, де (р)еволюція є постійною, експериментування є звичним» [5, 120]. Як бачимо, із 1970-х рр. починає йти мова про звичність експериментування, «альтернативну традицію», «традиційний експериментальний наратив». Тут важить культурно-історичний контекст апробації художнього експерименту – що є кардинально новаторським у певну епоху, вже не буде таким в інший час. Неодноразове повторення певного художнього експерименту в мистецькій практиці видозмінює саму сутність експериментального письма (створення нового та унікального), що наповнюється хоча й «альтернативними», але все ж правилами. Виробляється експериментальна техніка написання художнього твору, якою можна оволодіти.

Під технікою написання розуміємо творчу діяльність, свідомо направлену на створення художнього твору відповідно до приписів та рекомендацій. Отож, експеримент актуалізується вже як сегмент формульної літератури. Особливо продуктивною виявляється дана думка в зарубіжному літературознавстві. Дж. Армстронг в посібнику «Experimental Fiction: An Introduction for Readers and Writers» ставить за мету збагачення читачів знаннями, що допоможуть зрозуміти, оцінити експериментальні твори. Книга також має надати можливість авторам посилити власну уяву, розвинути майстерність [2, 3]. Після кожного розділу посібника пропонуються творчі вправи, що ознайомлюють з експериментальними техніками модернізму, постмодернізму, а також з художніми пошуками вже «поза ерою постмодернізму», як зазначає автор. Рекомендації

щодо написання експериментальних новел та романів розміщуються й на різноманітних науково-популярних літературних сайтах, що якнайкраще ілюструє інтеграцію експериментальної літератури в сучасний контекст «формульної» масової культури.

Мета статті – дослідити специфіку тлумачення експериментальної прози на англомовних літературних сайтах (thewritepractice.com, writing-world.com, writing.com, art-of-stories.com, mapliterary.org, dailywritingtips.com, experimentalwriting.weebly.com і под.). Аналіз техніки художнього експерименту, що подається на зазначених сайтах, сприятиме вивченню дискусійних аспектів осмислення феномену експериментальної прози в зарубіжному літературознавчому дискурсі.

На сайті mapliterary.org експериментальна проза становить опозицію до «традиційної» реалістичної прози. Відповідно, якщо твори, створені з урахуванням «норм реалізму», мають зрозумілий характер, послідовний/логічний порядок подій, вірогідні ситуації, довірливу обстановку, правильний синтаксис, читабельний зрозумілий стиль, стабільну точку зору, правдоподібний художній світ, звичайний зміст, то експериментальна література має структурні, стилістичні чи тематичні інновації. Експериментальна література є непослідовною, вона будується з використанням «паратаксису, колажу, абсурдних ситуацій, антигероїв, іронії, уривчастої техніки (розрізання), потоку свідомості, гібридного дискурсу, змішування жанрів, альтернативних культурних практик, гіперболізму, нетрадиційного синтаксису, фрагментаризованої оповіді чи метапрози» [6]. Експериментальна література визнається спорідненою із літературними рухами дадаїзму, сюрреалізму, літературою абсурду, «новим романом», магічним реалізмом, фантастичною літературою, притчевою літературою.

Одним із елементів тлумачення експериментальної літератури є пояснення впливу, який вона має справляти на читача: підриваючи традиційні концептуальні категорії, така література переконує, що «Всесвіт досі не отримав задовільного пояснення та примушує читачів відчувати так, ніби вони були розкладені на частинки» [6].

На сайті www.writing.com самотність експериментальної літератури пояснюється через категорії форми та змісту художнього твору. Так, література популярна має бути зорієнтована на зміст, а експериментальна – на форму. Для експериментальної прози «важлива структура, настрої, ефекти. Письменники ... кидають виклик нашому інтелекту, ... ставлять під сумнів наші уявлення про художню літературу» [7]. Серед творців експериментальної літератури згадуються модерністи Дж. Джойс, В. Вульф, У. Фолкнер, постмодерністи Дж. Барт, К. Воннегут, «новороманіст» А. Роб-Грійе. Автор статті труднощі читання модерністської літератури бачить в «густій» прозі, складних структурних механізмах, а постмодерністська література «тяжка» своєю авторефлексивністю та еkleктичним характером.

У кінці допису міститься рекомендований для читання список експериментальних творів. Причому твори розділяються за своєю мірою впливу на читача: для початківців в експериментальному письмі (С. Русді, Г. Відал, К. Воннегут, О. Уайльд); для відносно досвідчених читачів (К. Акер, Дж. Барт, С. Беккет, Г.-Г. Маркес, Ф. Кафка, А. Роб-Грійе); для тих, хто прагне справжнього виклику (Дж. Джойс, В. Вульф, Т. Пінчон).

М. Мадокс у статті «Що таке «експериментальна» художня проза?» насамперед акцентує, що на «письменницькому ринку Ви стикнетеся із «експериментальним» жанром», бо експеримент є в переліку «інтересів» художньої літератури поряд із пригодами, сімейними сагами, історією, гумором, містикою, релігією, трилером, модою, жіночим світом» [10]. Тут експеримент входить до масиву популярної літератури й розглядається як один із продуктів книжкового ринку. Мадокс робить спробу пояснити експериментальний роман, підкреслюючи його складність для розуміння, що потребує інтелектуального зусилля. «Такий роман цікавий своїми інноваціями, – розмірковує автор допису, – і фактично не містить розповіді, не відповідає очікуванням читача, порушує правила побудови художнього твору» [10].

Мадокс наводить перелік правил, які, на його думку, ігноруються в експерименталь-

ному творі: наявність хоча б одного привабливого характеру, з яким читач може себе ідентифікувати; розповідь із зрозумілим початком, серединою та закінченням; художній стиль нарації; мова, що відповідає стандартним правилам синтаксису, значення і пунктуації; художня мова, що відповідає правилам синтаксису, орфографії та пунктуації; типографіка, що відповідає вимогам до друкованої продукції (наприклад, поля і т.д.) [10]. Якщо не дотримується хоча б одна вимога, то вже є підстави відносити твір до експериментальних

Основна мета сайту *The write practice* – удосконалювати «мистецтво написання художніх творів», «допомагати людям ставати більш натхненними, практикувати нові техніки письма, і тоді презентувати / продавати свої витвори світу». Експериментальні твори визнаються такими, що завжди руйнують правила, уникають чітких вимог, є художньо інноваційними та унікальними, «це завжди результат того, що колись вважалося неможливим» [11]. Також зазначається, що експериментальну прозу важко зрозуміти й вона не підходить для «розслабленого» читання, вимагає підготовленого читача, який здатен оцінити всі письменницькі інновації.

Писати експериментальну літературу означає вільно гратися із характерами, оповіддю, формою, словами, із звертанням до читача, перспективою, описом, часовою послідовністю і т.д. «Ви можете, підкреслює автор допису, – перервати свою оповідь посередині речення й продовжити візуальною переробкою, чи створити повністю відразливий характер, чи повторювати одне й те саме речення впродовж оповіді» [11].

Експериментальна література (проза) на сайті writing-world.com розміщується поряд із змішаними жанрами та «іншими», під якими розуміється магічний реалізм, абсурдизм, фанфіки. Тантра Бенско робить спробу розглянути різні підходи до створення експериментальної літератури. Уже в назві своєї ознайомчої статті оголошує, що експериментальна література – це література, де проблема знаходиться поза сюжетом («*Writing experimental fiction: leaving the problem out of the plot*»). Експериментальна література

розуміється як «розважальна, захоплива, яка дає змогу автору та читачам вийти за межі звичних способів мислення» [4]. Інструкція щодо створення експериментального твору передбачає протиставлення «традиційним творам», для яких є обов'язковою наявність сюжету, що базується на проблемі та її вирішенні. Пропонується звільнити твір від сюжету, традиційної боротьби протилежностей, звернутися до побутових, анекдотичних ситуацій, які не завжди мають в центрі проблему, конфлікт, драму, але залишають почуття захоплення, здивування та відчуття сенсації. Тантра Бенско підкреслює, що в експериментальному творі має бути елемент здивування, приємної абсурдності, ексцентричності.

Ще однією умовою створення експериментального твору є спосіб оповіді – це знову ж гра з формою, перспективою, характеристиками, навіть з тим, як слова розміщені на сторінці. Оповідь має бути нелінійною, неподібною до традиційних оповідей. Наступний підхід – це виявлення автором своєї причетності до створення твору в самому тексті. Бенско зазначає про наявність такого підходу в практиці письменників модерністів та постмодерністів, а початок такого подолання бар'єру між письменником та читачем датує з появи роману «Життя і думки Трістрама Шенді, джентльмена» Л. Стерна. Інший підхід – це «зрозуміле письмо», свідоме наповнення читача духовним одкровенням, почуттям легкості, новим поцінуванням оточуючого світу. Однак у наступному абзаці вже йдеться про те, що експериментальна література не повинна обов'язково бути духовною й спокійною, а може бути й абсурдною, сюрреалістичною, панковою, смішною, контр-культурною та дикою [4].

Як бачимо, підходи до створення експериментальної прози цілком протиставляються традиційній моделі, під якою розуміється наявність сюжету, лінійна оповідь, послідовна зміна точок оповіді, розміщення автора за межами історії. Т. Бенско, описуючи різні способи створення експериментальних творів, наголошує на їх нестандартності, грайливості, інноваційності, ексцентричності, приділяє увагу комічним елементам.

На сайті, цілком присвяченому експериментальній літературі (<http://experimental->

writing.weebly.com), Тантра Бенско пропонує власну класифікацію епосу, розділяючи прозові твори на авангардні, художні (під якими ми розуміємо елітарні) та популярні. Як можна здогадатися, саме авангардна проза є експериментальною та більшою мірою перетинається із художньою. Вона захоплююча, нелінійна, може стати культовою класикою, не вимагає інтриги, сюжету, позитивних/негативних персонажів, індивідуальна. Із художньою літературою (елітарною) її поєднує інтелектуальність, унікальність, увага наукової спільноти, відносно мала читацька аудиторія [3].

К. Хігс, відповідаючи на питання, що таке експериментальна література, прагне обґрунтувати свої думки посиленнями на авторитетні наукові праці. Він розділяє свою статтю на три частини, намагаючись науково розтлумачити це складне явище. У першій частині для аргументації К. Хігс використовує концепцію Л. Хейніанс (праця «The Rejection of Closure», 1985), де йдеться про відкриті та закриті тексти, подаються техніки «відкриття» твору, акцентується роль читача. Як помітно, концепція суголосна вихідним положенням рецептивної естетики. Відповідно, «закритий текст» є впорядкованим – це текст, всі складові якого працюють на певну ідею, що не передбачає прихованої неоднозначності. У «відкритому тексті» всі елементи направлені на розширення сфери неоднозначності. Отож, «відкритий текст» стає експериментальним, оскільки не пропонує однозначної оцінки, налаштований та варіативний та багатозначний. Причому Хігс наголошує, що чітко розмежувати відкриті та закриті тексти складно, варто вести мову лише про переважно відкриті та переважно закриті тексти.

У другій частині Хігс, виводячи специфіку експериментальної літератури, намагається розглянути її у зв'язку із художньою літературою, написаною за певними правилами. Він посиляється на думку Б. Еверсона, що положення про те, яким має бути художній твір сформував Аристотель у своїй «Поетиці» (наприклад обов'язкова наявність початку-середини та кінця, міметичність). Відповідно, художні твори, що не вкладають в зазначені

вимоги, складають масив експериментальної літератури, представляють альтернативний дискурс відносно до Аристотелівського нарративу. Такий дискурс не має протиставлятися, як зазначає Хігс, традиційному, оскільки протиставлення передбачає наявність позитивного та негативного компонентів, а експериментальна література не є ні негативною, ні анти естетичною [2].

Далі Хігс веде мову про сприйняття експериментальної літератури читачами. Нерозуміння цієї літератури, на його думку, відбувається через відсутність виробленої стратегії читання, оскільки експериментальна література потребує особливого підходу та набору критеріїв аналізу.

Отже, зацікавлення художнім експериментом на англomовних літературних сайтах свідчить про зростаючу популярність експериментальних творів серед читачів та письменників. Перехід надбань експериментальної практики зі сфери «літератури для обраних» до царини масового / формульного мистецтва відображає загальну тенденцію сучасної індустрії розваг вразити людину непересічними, «небанальними» рішеннями. Проте вироблення певної техніки експериментального письма не виключає й творчу інтерпретацію способів моделювання художнього експерименту.

Тлумачення поняття «експериментальна література», «експериментальна проза» вирізняється широтою та смисловою багатозначністю, певною метафоричністю, а в деяких випадках і суперечливістю, оскільки автори дописів намагаються вивести специфіку складного літературного явища, що немає чітких меж, охоплює величезний діапазон різномірних творів й становить складність для визначення в науковому середовищі. Упадає в око, що на всіх літературних сайтах статті про експериментальну літературу мають фактично однакову структуру: визначення поняття «експериментальна проза», перелік правил, котрі вона порушує; обов'язкове з'ясування впливу на читача; список художніх творів, що належать до масиву експериментальних та посилання на інші сайти з подібною інформацією. На деяких сайтах зустрічається спроба простежити «традицію»

експериментальної літератури та пропонуються творчі вправи.

Поняття «експериментальна література» / «експериментальна проза» підлягає звуженню або розширенню, що вказує на незгодженість та розмаїтість поглядів. Експериментальна проза позиціонується як така, що охоплює постмодерні та модерні твори; співвідноситься з авангардною; визнається жанром масової літератури, однак не ігнорується і її належність до елітарної літератури; проголошується окремою формою, що створює власну категорію. Автори дописів виводять специфіку експериментальної прози із її опозиційності традиції, закладеної Аристотелем, однак все частіше звучить думка, що експериментальна література формує альтернативну традицію. Цікаво, що не акцентуються зв'язки експериментальної прози з іншими видами мистецтв та медіями, котрі виводять мистецтво слова за межі літератури. У розглянутих статтях наголошуються переважно експерименти із формою художнього твору; особливо вирізняється ефект, що справляє експериментальна література на читача,

Перспективу дослідження складає подальше з'ясування специфіки вивчення феномену експериментальної літератури в зарубіжній і українській теоретико-літературознавчій думці.

Список використаних джерел

1. Anti-Story : An Anthology of Experimental Fiction / by Philip Stevick (Editor). — New York-London-Toronto-Sydney-Singapore : Free Press, 1971. — 319 p.
2. Armstrong Ju. Experimental Fiction: An Introduction for Readers and Writers / Julie Armstrong. — London-New Delhi-New York-Sydney : Bloomsbury, 2014. — 216 p.
3. Bensko T. Everything Experimental Writing [Електронний ресурс] / T. Bensko. — Режим доступу : <http://experimentalwriting.weebly.com/>.
4. Bensko T. Writing Experimental Fiction: Leaving the Problem Out of the Plot [Електронний ресурс] / T. Bensko. — Режим доступу : <http://www.writing-world.com/fiction/experimental.shtml>.
5. Callus I. Exhausted Replenishment : Experimental Literature and the Decomposition of Literature / Ivan Callus // Word and Text. A Journal of Literary Studies and Linguistics. — Vol. IV. — Issue I. — June. — 2014. — P. 116-135.
6. Experimental Fiction [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mapliterary.org/on-experimental-fiction.html>.
7. Fourth Wall. Experimental Literature [Електронний ресурс] / Fourth Wall. — Режим доступу : http://www.writing.com/main/view_item/item_id/987562-Experimental-Literature.

8. Glicksberg Ch. Experimental Fiction : Innovation Versus Form / Ch. Glicksberg // The Centennial Review. — 1974. — № 18(2). — P. 127—150.
9. Higgs C. What is Experimental Literature? [Електронний ресурс] / Christopher Higgs. — Режим доступу : <http://htmlgiant.com/random/what-is-experimental-literature-pt-3/>.
10. Maddox M. What is «Experimental» Fiction? [Електронний ресурс] / M. Maddox. — Режим доступу : <http://www.dailywritingtips.com/what-is-experimental-fiction/>.
11. Novak S. What Is Experimental Fiction About [Електронний ресурс] / S. Novak. — Режим доступу : <http://thewritepractice.com/experimental-fiction/>.
12. Sukenick R. Culture for sale / Ronald Sukenick // The New York Time. — August 20. — 1972.
13. The Routledge Companion to Experimental Literature / edited by J. Bray, A. Gibbons, B. McHale. — London and New York : Taylor and Francis Group, 2015. — 544 p.

SVITLANA PIDOPRYGORA

**«HOW TO WRITE AN EXPERIMENTAL NOVEL?»:
TECHNOLOGY OF ARTISTIC EXPERIMENT
IN THE ENGLISH-LANGUAGE LITERARY SITES**

In article examines the aspects of understanding of the phenomenon of experimental prose in the English-speaking literary sites. It is accented that the concept of «experimental prose» is a subject to expansion or contraction that indicates the inconsistency and diversity of views. Experimental prose is positioned as covering the Post-modern and Modern works; related to the avant-garde; recognized as the genre of popular literature, but not ignored its elitism; proclaimed a separate art form. The authors of the articles the specifics of experimental prose derive from its opposition to the tradition established by Aristotle, but more and more often the experimental literature consider as alternative tradition.

Key words: experimental prose, art experiment, art technique, realistic tradition, alternative tradition.

СВЕТЛАНА ПОДОПРИГОРА

**«КАК НАПИСАТЬ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЙ РОМАН?»:
ТЕХНИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ЭКСПЕРИМЕНТА
НА АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ САЙТАХ**

В статье рассматриваются дискуссионные аспекты осмысления феномена экспериментальной прозы на англоязычных литературных сайтах. Акцентировано, что понятие «экспериментальная проза» подлежит сужению или расширению, что указывает на несогласованность и разнообразие взглядов. Экспериментальная проза позиционируется как охватывающая постмодернистские и современные произведения; соотносится с авангардной; признается жанром массовой литературы, однако не игнорируется и ее принадлежность к элитарной; провозглашается отдельной художественной форме. Авторы рассматриваемых статей выводят специфику экспериментальной прозы с ее оппозиционности традиции, заложенной Аристотелем, однако все чаще звучит мнение, что экспериментальная литература формирует альтернативную традицию.

Ключевые слова: экспериментальная проза, художественный эксперимент, художественная техника, реалистическая традиция, альтернативная традиция.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2016